

Загальна характеристика договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності

В. КРИЖНА

доцент кафедри цивільного права Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

З 1 січня 2004 р. набув чинності Цивільний кодекс України, який було прийнято 16 січня 2003 р. [1] (далі — ЦК). Це є значною подією, оскільки йдеться про один з основних нормативних актів. Не дарма ж Цивільний кодекс називають Кодексом приватного життя, Кодексом громадянського суспільства, юридичним базисом економічних відносин, Кодексом ринкових відносин, Економічною Конституцією, настільною книгою і Біблією юриста тощо. Питанням інтелектуальної власності присвячені норми книги четвертої «Право інтелектуальної власності», а також глави 75 «Розпорядження майновими правами інтелектуальної власності» та глави 76 «Комерційна концесія» книги п'ятої «Зобов'язальне право».

Об'єкти права інтелектуальної власності мають нематеріальний характер, що зумовлює певні особливості майнових прав на них. Зокрема, не існує обмеження кола осіб, які одночасно можуть їх використовувати. До того ж майнові права на результати творчої діяльності обмежені у часі та просторі. Наявність суттєвих відмінностей між об'єктами інтелектуальної власності та речами обумовила недоречність їх спільного регулювання як стосовно абсолютних, так і відносних правовідносин. Дійсно, недоцільно використовувати до нематеріальних творчих досягнень як інститут права власності, так і договори, які традиційно стосуються майна.

Усе зазначене зумовило необхідність окремого правового регулювання договірних відносин у сфері інтелектуальної власності, чому і присвячені, зокрема, положення глави 75 ЦК і дане дослідження.

Оскільки ці норми є новими, то відсутній достатній їх аналіз, хоча в цьому є нагальна теоретична і практична потреба. Слід зазначити, що деякі автори зверталися до положень ЦК про договори в сфері інтелектуальної власності [4, 5], але в основному з метою постановки певних питань та викладу авторського бачення деяких положень із зазначеної проблематики. Саме наявність цих публікацій спонукала до проведення даного дослідження. Метою даної статті є комплексний аналіз

© В. Крижна, 2004

та загальна характеристика договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. У зв'язку з цим необхідно провести розмежування зазначених договорів з традиційними цивільно-правовими договорами стосовно речей, з'ясувати їх види та форму.

Договори щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності — це група договорів у сфері інтелектуальної власності, спрямованих на набуття, зміну або припинення майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Відповідно до ст. 1107 ЦК існують такі види договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності: 1) ліцензія на використання об'єкта права інтелектуальної власності; 2) ліцензійний договір; 3) договір про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності; 4) договір про передачу виключних майнових прав інтелектуальної власності; 5) інший договір щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Цей перелік не є вичерпним, оскільки законодавчо не можна передбачити все різнобарв'я договірних відносин у сфері інтелектуальної власності.

Перш за все до цієї групи віднесено ліцензію на використання об'єкта права інтелектуальної власності. Дійсно, видача ліцензії може бути оформлена як самостійний документ чи шляхом укладення ліцензійного договору. Однак сама по собі ліцензія є одностороннім правочиним і не може розглядатися як вид договору. Аналогічне розмежування можна провести на прикладі довіреності як одностороннього правочину і договору доручення.

Оскільки ліцензія є одностороннім правочиним, то недоречно включати її поряд з ліцензійним договором як різновид договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Доцільніше було б ліцензію і ліцензійний договір регулювати спільно.

Коли йдеться про речі, то їх власник має повноваження по володінню, користуванню і розпорядженню. Стосовно відносних правовідносин реалізація цих прав може відбуватися шляхом

укладення договорів на передачу майна у власність (зокрема, договорів купівлі-продажу, дарування тощо) і договорів на передачу майна у користування (договорів найму та позички).

Якщо провести аналогію стосовно об'єктів права інтелектуальної власності, то у першому випадку, коли відбувається зміна правласника, мова йде про укладення договору про передачу виключних майнових прав інтелектуальної власності, а у другому, коли надається право використання, — ліцензійного договору. Тому видається недоречною точка зору, що винахід може бути предметом договору купівлі-продажу [6, 253].

Той факт, що ЦК розширив предмет договорів купівлі-продажу, дарування та найму (оренди) майновими правами, зовсім не свідчить про віднесення сюди прав на результати творчої діяльності. При проведенні розмежування між зазначеними договорами, з одного боку, і договором про передачу виключних майнових прав інтелектуальної власності та ліцензійним договором, з іншого, необхідно враховувати сферу застосування цих договорів. Договір про передачу виключних майнових прав інтелектуальної власності та ліцензійний договір є правовою формою реалізації прав інтелектуальної власності. У зв'язку з цим доречно зазначити, що предметом договорів купівлі-продажу, дарування та найму можуть бути майнові права, за винятком майнових прав інтелектуальної власності.

З проведеного аналізу видно, що у сфері інтелектуальної власності не проводиться розмежування договорів на самостійні види залежно від того, чи обов'язку однієї сторони вчинити певну дію відповідає зустрічний обов'язок іншої сторони щодо надання матеріального або іншого блага. Тобто, якщо, наприклад, договір купівлі-продажу та найму є оплатним, а дарування та позички — безоплатними, то договір про передачу виключних майнових прав інтелектуальної власності та ліцензійний договір можуть бути як оплатними, так і безоплатними.

Глава 75 ЦК не містить вичерпного переліку договорів, а тому як різновид у ст. 1107 зазначено: «інший договір щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності». Видається помилковою висловлена в літературі точка зору відносно сфери як поіменовані договори — комерційної концесії, факторингу, застави, так і ті, які раніше використовувалися на практиці — авторський договір замовлення та авторський договір передачі прав на твір [4, 68].

Що стосується першої із зазначених груп, то ці договори вже законодавчо врегульовані як самостійні, а тому не можуть бути різновидом договору щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Оскільки в главі 75 ЦК встановлені єдині норми для всіх об'єктів права інтелектуальної власності, то відповідно недоречно зазначати в інших договорах авторські договори. Навіть якщо сторо-

ни на практиці скористаються такою назвою (що законодавчо не забороняється), у будь-якому випадку застосовуватимуться норми, виходячи зі змісту правовідносин. Так, щодо авторського договору замовлення будуть застосовуватися положення договору про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності, а до авторського договору передачі прав на твір — залежно від суті відповідно ліцензійний договір чи договір про передачу виключних майнових прав інтелектуальної власності.

Видається, що до інших договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності належать саме законодавчо не врегульовані правочини, зокрема, договір про передачу ноу-хау, договір про порядок розподілу прав на службові об'єкти інтелектуальної власності, договір щодо управління майновими правами автора або інших суб'єктів авторського права і суміжних прав тощо.

Якщо звернутися до назви глави 75 ЦК, то мова йде про розпорядження, тобто визначення юридичної долі майнових прав. Причому зазначений термін у цьому випадку використовується як стосовно передачі майнових прав, так і щодо видачі дозволу на використання об'єктів права інтелектуальної власності.

Крім проаналізованих, до цієї групи віднесено також договір про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності. За своєю суттю ці відносини близькі до договорів на виконання робіт. Оскільки у цьому випадку йдеться перш за все про створення результату творчої діяльності, то цей договір не зовсім охоплюється поняттям розпорядження. Хоч якось обґрунтувати таку позицію можна хіба що тим, що за цим договором все ж таки може бути встановлено механізм розподілу прав на створений у майбутньому об'єкт. Ймовірно, що саме на цю обставину було зроблено акцент.

Враховуючи викладене, на нашу думку, не є доцільною ні закріплена в ЦК назва глави 75 «Розпорядження майновими правами інтелектуальної власності», ні запропонована науковцями назва «Розпорядження майновими правами на об'єкти права інтелектуальної власності» [4, 68].

У цивілістичній літературі та й в законодавстві досить часто вживається вираз «передача майнових прав» щодо договорів у сфері інтелектуальної власності. Це послугувало підставою пропозиції традиційно назвати главу «Передача майнових прав на об'єкти права інтелектуальної власності» [4, 68]. Видається такий підхід не зовсім виваженим. Справа в тому, що, як було показано вище, укладення зазначених договорів зовсім не обов'язково тягне за собою позбавлення права застосування об'єкта власника майнових прав, що характерно саме для терміна «передача». Тому більш доречно буде залишити його використання лише стосовно одного з різновидів — договору

про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності.

Враховуючи наведене вище і невичерпний перелік зазначених договорів, доречніше, вважалося, було поєднати глави 75 і 76 ЦК та назвати «Договори в сфері інтелектуальної власності».

Сторони договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Суб'єктами правовідносин, які виникають стосовно результатів творчої діяльності, можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Оскільки мова йде про наділення іншої особи правами стосовно об'єкта права інтелектуальної власності, то однією з сторін договору повинна бути особа, що має майнові права на результат творчої діяльності. Звичай це автор, власник охоронного документа чи їх правонаступники. Оскільки автором чи винахідником може бути неповнолітня особа, то законодавець надав можливість фізичній особі у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років самостійно здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом (ч. 1 ст. 32 ЦК).

Укладаючи зазначені правочини, сторони керуються принципом свободи договору. Однак є певні обмеження у випадку специфіки об'єкта. Так, стосовно секретного винаходу чи секретної корисної моделі можна видати ліцензію чи передати майнові права тільки за погодженням із Державним експертом з питань таємниць (пп. 6, 7 ст. 28 Закону «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [3]).

Форма договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності та їх державна реєстрація. Договори щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності повинні бути укладені у письмовій формі. На відміну від загального правила стосовно недотримання письмової форми, для розглядуваних договорів встановлені спеціальні правові наслідки: у разі недотримання письмової форми договору щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності такий договір є нікчемним (ч. 2 ст. 1107 ЦК). Як виняток, законом можуть бути встановлені випадки, коли зазначений договір може укладатись усно. Зокрема, відповідно до п. 1 ст. 33 Закону України «Про авторське право і суміжні права» в усній формі може укладатись договір про використання (опублікування) твору в періодичних виданнях (газетах, журналах тощо) [2].

Законодавство не передбачає обов'язкової державної реєстрації договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Однак на вимогу будь-якої сторони ліцензії на використання об'єкта права інтелектуальної власності, ліцензійний договір, договір про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності та договір про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності можуть бути зареєстровані у по-

рядку, встановленому законом. Так, сторона договору має право на офіційне загальнодоступне інформування інших осіб про укладення зазначених договорів. Таке інформування здійснюється шляхом публікації в офіційному бюлетені «Промислова власність» відомостей в обсязі та порядку, встановлених Державним департаментом інтелектуальної власності, з одночасним внесенням їх до відповідного Державного реєстру.

Оскільки державна реєстрація зазначених договорів є факультативною, то її відсутність не впливає на чинність прав, наданих за ліцензією або іншим договором, та інших прав на відповідний об'єкт права інтелектуальної власності, зокрема на право ліцензії на звернення до суду за захистом свого права (ч. 1 ст. 1114 ЦК).

Виняток із цього загального правила стосується договору про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок, торговельну марку, компонування інтегральної мікросхеми, сорт рослин чи породи тварин. У цьому випадку договір є чинним лише з моменту його державної реєстрації в Державному департаменті інтелектуальної власності України. Такий висновок впливає з ч. 2 ст. 1114 ЦК, згідно з якою факт передання виключних майнових прав інтелектуальної власності, які відповідно до ЦК або іншого закону є чинними після їх державної реєстрації, підлягає державній реєстрації.

Такий підхід є цілком виправданим. На нашу думку, він пояснюється тим, що оскільки усі охоронні документи підлягають обов'язковому внесенню до відповідного Державного реєстру, то зміна правовласника повинна знайти у них відображення. Лише при такому підході зберігається цінність реєстрів, звернувшись до яких можна достовірно встановити особу, що має право інтелектуальної власності на певний об'єкт. Як другорядну мету реєстрації зазначеного договору можна розглядати запобігання можливим зловживанням власника майнових прав у формі багаторазової передачі прав на один і той же запатентований об'єкт [7, 604].

Оскільки авторське право на твір виникає внаслідок факту його створення, то не існує необхідності реєстрації договорів стосовно цих об'єктів (ст. 11 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [2]).

Таким чином, договір про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності стосовно запатентованих об'єктів підлягає обов'язковій державній реєстрації, а стосовно об'єктів авторського права вона є факультативною.

У літературі висловлюються незадоволення нормами ЦК про реєстрацію зазначених договорів, оскільки, по-перше, хоча і встановлена обов'язкова державна реєстрація факту передачі прав, однак її відсутність не впливає на дію переданих

прав, а по-друге, — не зрозумілі наслідки порушення норми про обов'язкову державну реєстрацію факту передачі прав [5, 11]. Хотілося б звернути увагу, що положення ч. 1 ст. 1114 ЦК про факультативність реєстрації не поширюється на правило, передбачене ч. 2 ст. 1114 ЦК (оскільки це виключення із загального правила). Що ж до наслідків порушення норми про обов'язкову державну реєстрацію факту передачі прав, то оскільки не передбачено інше стосовно цих договорів, то

застосовуються загальні положення, передбачені ст. 210 ЦК: правочин, що підлягає державній реєстрації, вважається вчиненим з моменту його державної реєстрації.

Оскільки дана стаття присвячена лише загальній характеристиці договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, то вона не вирішує всіх питань, а тому існують перспективи подальших досліджень у даному напрямі.

Використані матеріали:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // Офіційний вісник України. — 2003. — № 11. — Ст. 461.
2. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 р. в редакції Закону від 11 липня 2001 р. зі змінами та доповненнями // Офіційний вісник України. — 2001. — № 32. — Ст. 1450.
3. Про охорону прав на винаходи та корисні моделі: Закон України в редакції Закону від 01.06.2000 р. зі змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 37. — Ст. 307.
4. Нестеренко О., Солоник М. Деякі аспекти передачі прав на об'єкти права інтелектуальної власності в умовах дії нового Цивільного кодексу // Право України. — 2004. — № 3. — С. 68—70.
5. Горнісевич А. Интеллектуальная собственность в колыбели нового ГК Украины // Юридическая практика. — 2003. — № 29. — С. 10—11.
6. Цивільне право України: Підручник: Кн. 2 / За ред. О.В.Дзери, Н.С.Кузнецової. — К.: Юрінком Інтер, 2002. — С. 253.
7. Гражданское право: В 2 т. Том II. Полутом I: Учебник / Отв. ред. Е.А.Суханов. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Издательство БЕК, 2000. — 704 с.

Речові права на нерухоме майно за законодавством України

О. КЛИМЕНКО

головний консультант

Інституту законодавства Верховної Ради України

З початку 90-х років минулого сторіччя в Україні проводиться земельна реформа, особливостю якої є перерозподіл значної частини земель, що перебували у власності держави, на користь нових суб'єктів господарювання: в першу чергу — приватних фермерських і сільськогосподарських підприємств (малих і середніх), інших категорій юридичних осіб, а також окремих громадян — фермерів, членів КСП тощо. Розвиток ринку землі та нерухомості обумовлює виникнення нових форм правовідносин щодо забезпечення потреб особистості у користуванні земельними ресурсами, об'єктами нерухомості, у ефективному та раціональному здійсненні своїх прав власника (користувача). Серед таких форм особливий інтерес становлять речові права на чуже майно як сервітут, емфітевзис та суперфіцій, правовому регулюванню яких присвячено Розділ II Цивільного кодексу України, що набрав чинності з 1 січня 2004 р. (далі — ЦК).

Поняття «речового права» не знайшло свого визначення у базовому акті національного цивільного законодавства. В цивілістиці прийнято розуміти, що речові права надають володільцеві мож-

ливість безпосереднього впливу на річ, яка виступає об'єктом відповідних прав. Правоволодільцеві отримує виключне панування над річчю, проте обсяг такого права може бути різним: абсолютний — впливає з права власності (в цьому випадку велике значення має спосіб набуття права власності: чи є воно первинним чи похідним); обмежений — пов'язаний із встановленням права на чужі речі.

Невичерпний перелік видів речових прав на чуже майно визначено в ст. 395 ЦК, серед яких щодо нерухомого майна виділяють: 1) сервітут — право володіння та користування чужою земельною ділянкою, іншим нерухомим майном; 2) емфітевзис — право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб; 3) суперфіцій — право забудови земельної ділянки.

У процесі перерозподілу земель, укрупнення земельних ділянок подекуди виникають проблеми доступу до об'єктів загального користування, правовим механізмом вирішення яких виступає право земельного сервітуту. Зазначимо, що норми про земельні сервітуту діяли до 1917 р., які в новому українському законодавстві фактично були відновлені з урахуванням сучасних потреб і вперше за-